

УДК: 340.14(477).

Макарук Олена Василівна

аспірантка кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету

СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ, ЕЛЕМЕНТИ ПОДАТКІВ І ПРИНЦИПИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті розглянуто поняття податків, проаналізовано сутність і функції податків, елементи податків, визначено роль податків у суспільстві та обов'язковість сплати податків. Розглянуто принципи податків, на яких ґрунтується податкове законодавство в Україні.*

***Ключові слова:** податки, податкове зобов'язання, податковий обов'язок, збір (плата, внесок), платники податків, функції податків, принципи оподаткування, елементи податків.*

Makaruk O.V. Essence, functions, elements of taxes and principles of taxation in Ukraine

***Annotation.** The article discusses the notion of taxes, analyzes the essence and functions of taxes, elements of taxes, determine the role of taxes in society and the obligation to pay taxes. The principles of taxes based on tax legislation in Ukraine are considered.*

***Key words:** taxes, tax liability, tax liability, fee (fee, contribution), taxpayers, tax functions, tax principles, elements of taxes.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Без чіткого визначення терміна «податок», його сутності, елементів податку та принципів оподаткування неможливо правильно й одноманітно застосовувати норми законодавства, що регулюють порядок установаження й стягнення податкових платежів і визначають обсяг повноважень і компетенцію фіскальних органів. Податкова та бюджетна політика – головна складова процесу соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорію податків віддзеркалено в роботах українських учених, які неодноразово зверталися до проблеми визначення податку, його сутності, функцій і принципів

оподаткування. Зокрема, слід відзначити таких науковців, як М. Гаман, О. Барін, Ю. Іванов, Я. Казюк, Л. Кашпур, А. Крисоватий, Т. Крушельницька, І. Лопушинський, В. Мамонова, Л. Матвейчук, І. Самсін, Ю. Турянський, В. Угрин та ін. Незважаючи на значний науковий інтерес, розгляд сутності, функцій і елементів податків та принципів оподаткування в Україні не втратив свого значення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Податки є обов'язковим елементом фінансової системи у всі часи й у всіх державах незалежно від того, яку модель економічного розвитку вона обирає. Проблема полягає в тому, що податок – категорія комплексна. Розглядаючи категорію податку в Україні, можна зробити висновок, що виокремити його зі складу інших державних вилучень досить складно. Тому дуже важливо визначити їх основні функції, принципи, елементи та процеси впливу на формування бюджетної політики держави.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення сутності, функцій, елементів податків та принципів оподаткування в Україні, адже податки становлять собою лише один із видів економічного примусу. Крім податків, існують й інші види вилучень до державного бюджету. У зв'язку з різноманіттям форм вилучень у дохід держави виникає потреба безпосередньо визначити, що ж є податком.

Виклад основного матеріалу. Держава – це «складний механізм, функціонування якого залежить від злагодженості кожного з його елементів. Одним із таких елементів є податки – найважливіше джерело бюджетних ресурсів держави, потрібних для виконання нею своїх суспільних функцій» [6].

Видатний німецький економіст Л. Штейн визначив податок як «урегульовану законом сукупність індивідуальних внесків на потреби держави, що стягуються в адміністративному порядку» [7].

А на думку А. Вагнера, податки – «спеціальні засоби оплати суспільних (державних) потреб», а також «регулятор розподілу національного доходу і національного багатства, здійсненого в процесі вільної конкуренції» [8].

Одна з найбільш повних у західній літературі дефініцій податків, узятих у сукупності їх сучасних функцій і породжуваних ними ефектів, виглядає так: «Податки – головне джерело державних доходів. Податок – обов'язковий платіж державі. Уряд збирає податки з метою фінансування суспільних благ і послуг. Податки корисні і в інших економічних призначеннях. Податкова політика впливає на розміщення ресурсів, розподіл багатства, суспільний вибір, а також стабільність економіки на макрорівні за допомогою ефектів фіскальної та монетарної політики на зайнятість, ціни та економічне зростання» [9].

В історії розвитку суспільства жодна країна не змогла розвинути без стягнення податків, оскільки для виконання своїх повноважень і для задоволення громадських потреб їй потрібна значна сума коштів, що можуть бути зібрані лише через податки. Тобто виконання мінімуму функцій держави визначається мінімальним розміром податків.

На нашу думку, чим більше держава має функцій, тим більше вона стягуватиме податків. Водночас, як нам видається, практика стягнення податків вимагає вдосконалення, пошуку оптимальних варіантів елементів побудови податків, а також механізму їх стягнення.

В. Угрин слушно зазначає, що сучасна економіка характеризується непослідовністю свого розвитку. З одного боку, розвиток економічних

відносин накладає свій відбиток на становлення податкової системи в державі, а з іншого – на її ефективне функціонування та у зв'язку з цим – на зростання загальних соціально-економічних показників. Тому реформування податкової системи є чинником глибоких соціально-економічних перетворень у державі. Успіх економічної стабільності значною мірою залежить від створення оптимальних форм оподаткування як для платників податків, так і для держави [3].

Відповідно до статті 6 Податкового кодексу України податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу. Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів з умовою отримання ними спеціальної вигоди, зокрема внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій.

За Податковим кодексом, сукупність загальнодержавних і місцевих податків та зборів, що справляються в установленому цим Кодексом порядку, становить податкову систему України [2, стаття 6].

Обов'язковість податку виходить насамперед із норми статті 67 Конституції України, де закріплено: «Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом...» [1, стаття 67]. Означені конституційні засади продовжено в Податковому кодексі України, який у п.1.1 статті 1 «регулює відносини, які виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та

зборів, їх права та обов'язки, компетенцію органів контролю, повноваження й обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства» [2].

Тобто Кодексом передбачено, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку й розмірах, установлених законом. Саме закріплення обов'язку сплачувати податки на рівні Основного Закону України визначає особливе місце податків у державі, які фактично дозволяють останній виконувати покладені на неї функції.

Акцентуємо на тому, що до ухвалення Податкового кодексу України податкове законодавство досить активно оперувало категорією як податкового обов'язку, так і податкового зобов'язання. Причому в різних актах законодавства по-різному визначалися та використовувалися ці поняття. Так, у статті 4 Закону від 25 червня 1991 р. № 1251-ХІІ «Про систему оподаткування» йшлося переважно про обов'язок платників податків і зборів [6].

Так, відповідно до статті 38 Податкового кодексу України «виконанням податкового обов'язку визнається сплата повним обсягом платником відповідних сум податкових зобов'язань у встановлений податковим законодавством строк. Сплата податку та збору здійснюється платником податку безпосередньо, а у випадках, передбачених податковим законодавством, – податковим агентом або представником платника податку [2, стаття 38].

Тобто виконання обов'язку зі сплати є першочерговим щодо інших обов'язків платника, і воно певною мірою визначає зміст усіх інших обов'язків.

Водночас, на нашу думку, податкові платежі можуть підлягати зарахуванню не лише до державного бюджету або бюджетів органів місцевого самоврядування – вони також можуть бути засобом забезпечення різного роду фондів. Податок не перестає бути податком лише на підставі того, що законодавець установлює потребу зарахування виплачуваних сум, крім бюджетних рахунків, на рахунки яких-небудь організацій.

Як відомо, податки виконують низку функцій, що впливають з їх економічної природи й, своєю чергою, є визначальними у формуванні податкової системи країни. Функції податків і податкової системи загалом як фінансової категорії впливають із функцій фінансів – розподільчої та контрольної. Податки безпосередньо пов'язані з розподільчою функцією щодо перерозподілу вартості створеного ВВП між державою і юридичними та фізичними особами. Водночас вони є методом централізації ВВП у бюджеті на загальносуспільні потреби, виконуючи таким чином фіскальну функцію.

Значення податків та системи оподаткування також зумовлено їх функціями. Серед науковців немає єдиного підходу до класифікації функцій податків, хоча традиційна економічна теорія виокремлює такі функції: фіскальну (з лат. *fiscus* – «державна казна»), контрольну, регулювальну та стимулювальну (див. рис.1.)

ФУНКЦІЇ ПОДАТКІВ

Стимулююча функція податків

Це надання:

- знижок;
- вилучень;
- податкового кредиту;
- територіальних пільг;
- інших пільг.

Контрольна функція податків

Це встановлення:

- штрафів;
- пені;
- адміністративної та кримінальної відповідальності;
- санкцій.

Фіскальна функція податків

Це визначення:

- податкової бази;
- видів податків;
- структури податкової системи;
- ставок податків;
- джерел їх сплати

Регулююча функція податків

Це вирівнювання:

- соціальної нерівності;
- територіального дисбалансу;
- умов господарювання.

Рисунок 1. Функції податків

І. Самсін зауважує, що реалізація функцій податку безпосередньо пов'язана з тими принципами, що в ньому закладено й реалізуються в конкретному виді податку. Принципи податку реалізуються через конкретні прояви, що характеризують особливості цього специфічного механізму. Податковий кодекс України загалом побудовано на використанні концепції податкового обов'язку. Так, стаття 36 Кодексу має назву «Податковий обов'язок» і встановлює: «Податковим обов'язком визнається обов'язок платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору в порядку і строки, визначені цим Кодексом, законами з питань митної справи»...» [4; 5].

Далі розглянемо принципи оподаткування, що відіграють важливу роль у процесі вдосконалення податкових відносин. Ці принципи є орієнтиром для діяльності всіх суб'єктів податкових відносин.

На нашу думку, принципи оподаткування – це урегулювання розбіжностей та компромісів між різними інтересами держави та платників податків. Тобто принципи оподаткування – це основні ідеї, які є свого роду головними орієнтирами для всіх учасників податкових відносин, на них же ґрунтується держава в побудові та реформуванні своїх податкових систем.

Як наголошує О. Барін, податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах: загальність оподаткування; рівність усіх платників перед законом; невідворотність настання визначеної законом відповідальності в разі порушення податкового законодавства; презумпція правомірності рішень платника податку; фіскальна достатність; соціальна справедливість; економічність оподаткування; нейтральність оподаткування; стабільність; рівномірність і зручність сплати; єдиний підхід до встановлення податків та зборів [10].

На думку І. Кучерова, «сукупність таких принципів складає ідейну основу оподаткування – податкову доктрину тієї чи іншої держави, яка, своєю чергою, формує її податкову політику. Останню ж відбито у формі нормативно-правових актів про податки і збори, що видаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування» [11].

У Податковому кодексі України, а саме у статті 4, визначено основні принципи податкового законодавства України.

Статею 7 Податкового кодексу України визначено загальні засади встановлення податків і зборів в Україні. Під час установлення податку обов'язково визначаються такі елементи:

- платники податку;
- об'єкт оподаткування;
- база оподаткування;
- ставка податку;
- порядок обчислення податку;
- податковий період;
- строк і порядок сплати податку;
- строк і порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Відповідно до частини другої статті 92 Конституції України податки та збори встановлюються виключно законами України. У статті 74 Конституції України проголошується: «референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків...». Установлення податку передбачає обов'язкове визначення законодавцем його основних елементів [1].

Податок вважається встановленим лише за умови визначення в Податковому кодексі України, де чітко визначено платника податку та таких елементів оподаткування, як об'єкт оподаткування, база оподаткування, ставка податку, порядок обчислення податку, податковий період, строки і порядок сплати податку, строк і порядок подання звітності про обчислення й сплату податку. Тобто ці елементи є обов'язковими при встановленні будь-якого податку – чи загальнодержавного, чи місцевого – та визначаються виключно в Податковому кодексі України.

Ю. Турянський зазначає, що податки є особливим інструментом державного управління, що здатен як позитивно, так і негативно впливати на міжнародну конкурентоспроможність держави.

Так, відповідно до Концепції реформування податкової системи України на період до 2015 року, що була схвалена Кабінетом Міністрів України 2007 року, удосконалення системи оподаткування мало здійснюватися, виходячи зі стратегічних цілей нашої держави – побудови конкурентоспроможної соціально орієнтованої ринкової економіки та її інтеграції в європейське співтовариство. Водночас забезпечити досягнення поставленої мети досі не вдалося – податкова система є тим руйнівним чинником, що стримує зростання економічної активності національних суб'єктів та притік іноземного капіталу. Суттєву проблему для України становить рівень податкового навантаження, механізм справляння податків, чинна правова база, що регулює ці питання [6].

З цими думками ми повністю погоджуємося і намагатимемося віднайти шляхи вирішення цієї проблеми в наших дальших наукових розвідках.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, податкова система є різновидом відкритої динамічної системи, що становить собою сукупність законодавчо встановлених у країні податків. Її відкритість означає потребу аналізу, передусім зовнішніх чинників, під впливом яких відбувається її становлення. Вимога системності полягає в тому, що податки мають бути взаємопов'язані, органічно доповнювати один одного, не суперечити системі загалом та її окремим елементам.

Системний підхід означає, що мають реалізовуватися всі функції податків – фіскальна, регулювальна, стимулювальна й контролю. З позиції фіскальної функції податкова система має забезпечити гарантоване і

стабільне надходження доходів до бюджету, з позиції регулювальної – забезпечувати державі можливість впливу на всі аспекти соціально-економічного розвитку суспільства.

Податкова система має включати досить широке коло податків різної цілеспрямованості, оскільки на практиці не може бути такого, щоб одночасно в одному податку загалом реалізувалися всі функції.

За допомогою стягнення встановлених державою податків утворюються державні грошові фонди, що становлять собою матеріальну основу існування держави і сприяють здійсненню внутрішньої та зовнішньої політики.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної нами проблеми вбачаються у вивченні ролі податків щодо забезпечення гідної діяльності різних рівнів державної влади та підвищення якості функції контролю держави у сфері оподаткування.

Список використаних джерел[^]

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Конституція від 28 червня 1996 року, зі змінами / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з титул. екрану.
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс від 02.12.2010 року № 2755-VI, зі змінами / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Назва з титул. екрану.
3. Угрин В. В. Економічна природа та причини виникнення податкового боргу / В. В. Угрин // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2014/n24/25.pdf>
4. Самсін І. Л. Співвідношення понять «податковий обов'язок» та «податкове зобов'язання» в законодавстві України / І.Л. Самсін // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – №9 (133). – С. 34-38.
5. Самсін І. Л. Зміна податкового зобов'язання: підстави та наслідки за Податковим кодексом України / І. Л. Самсін // Наука і Практика // Адвокат. – 2011. – №8 (131). С. 27-31.

6. Турянський Ю. І. Вплив податків на конкурентоспроможність української економіки / Ю. І. Турянський // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2998>.
7. Classics in the Theory of Public Finance / Ed. by R.A. Musgrave, A.T. Peacock. – London: Macmillan; New York: St Martin's Press, 1967. – P. 31.
8. Classics in the Theory of Public Finance. – P. 8.
9. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): [монографія] / В. Л. Андрущенко; Т. В. Тучак. – К.: Алерта, 2013. – 384 с.
10. Барін О. Р. Правові основи податкової системи України: сучасний стан, основні елементи, принципи : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 197 с.
11. Кучеров И.И. Теория налогов и сборов (правовые аспекты): монография. Москва: ЗАО «ЮрИнфор», 2009. 471 с.

Statement of the problem. Without the validity of the term "tax" of the second day of the element and the taxation, it is impossible to properly single-handedly obey the norms of the law, it regulates the order of the established payment of tax-related payments, that is, the order of competence, and it is in place, and it is in place, and it is in place, and this is in place.

Urgency. Taxes are an obligatory element of the financial system at all times and in all states, regardless of which model of economic development it chooses. The problem is that the tax is a complex category. Considering the tax category in Ukraine, we can conclude that it is difficult to distinguish it from other state exemptions. Therefore, it is very important to see their main functions, principles, elements and processes of influencing the formation of the state budget policy.

The purpose of the article is to identify the nature, functions, and elements of taxes in Ukraine, since taxes represent only one type of economic coercion. In addition to taxes, there are other types of exclusions to the state budget.

Our task was to study the essence, functions, and elements of taxes in Ukraine, and the processes of influencing the formation of the state budget policy.

Summary. Thus, the tax system is a kind of open dynamic system, which is a set of legally established taxes in the country. Its openness means the need for analysis, primarily external factors, under the influence of which is its formation. The requirement of systemicity is that the taxes must be interconnected, organically complement each other, not contradict the system as a whole and its individual elements.

A system approach means that both tax functions must be implemented: both fiscal and regulatory. From the point of view of fiscal functions, the tax system should ensure guaranteed and stable revenue from the budget, from the regulatory point of view – to enable the state to influence all aspects of socio-economic development of society.

The tax system should include a rather broad circle of taxes of varying focus, since in practice it is impossible to simultaneously realize both functions in one tax at a time.

Conclusions and outcomes. With the help of the collection of taxes established by the state, state money funds are formed, which constitute the material basis of the existence of the state and the implementation of its internal and foreign policies.

Further investigations of the problems raised by us in the article are seen in the study of the role of taxes in ensuring the decent work of various levels of state power and improving the quality of the control function of the state in the field of taxation.